

חבל נחלתו

סימן לו

ארץ הקיני הקניזי והקדמוני

שאלה

מה המשמעות ההלכתית בימינו לארץ הקיני הקניזי והקדמוני המוזכרים כעממים שארצם הובטחה לישראל ועדיין לא ניתנה לנו?

תשובה

א. בסיום ברית בין הבתרים (בראשית טו, יח-כא) נאמר: "ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת. את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני. ואת החזתי ואת הפרזי ואת הרפאים. ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי".

ומפרש רש"י (פס' יט): "את הקיני — עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבעה גוים, והשלשה אדום ומואב ועמון, והם קיני קניזי וקדמוני עתידיים להיות ירושה לעתיד, שנאמר (ישעיה יא, יד) אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמענתם". ואף במקומות אחרים בתורה נזכר שהארץ אותה כבשו יוצאי מצרים הן שבע ארצות הכנעני אבל קיני קניזי וקדמוני לא נכבשו.

ב. בשאלה היכן ארצות אלו נפלה מחלוקת בין התנאים. במסכת בבא בתרא (נו ע"א) נאמר: "אמר רב יהודה אמר שמואל: כל שהראהו הקב"ה למשה — חייב במעשר. לאפוקי מאי? לאפוקי קיני, קניזי, וקדמוני. תניא, רבי מאיר אומר: נפתוחא, ערבאה, ושלמאה; רבי יהודה אומר: הר שעיר, עמון, ומואב; רבי שמעון אומר: ערדיסקים, אסיא, ואספמיא".

וכן בירושלמי (קידושין פ"א ה"ח ובשביעית פ"ו ה"א): "דא"ר חלבו שמעון בר בא בשם רבי יוחנן אבותיך ירשו ארץ ז' עממים ואתם עתידין לירש ארץ של עשר עממים. תלתי אחרנייתא אילין אינון? את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני. ר' יודה אמר שלמאה שבייה נבטייה ר"ש אמר אסיא ואסטטייה ודרמשק ר' ליעזר בן יעקב אומר אסיא וקרתיגנה ותורקי". זיהו הארצות אינו לגמרי ברור פרט לשעיר עמון ומואב שידועים לנו, שאר הארצות חלקן ידוע יותר כגון דמשק וחלקן רחוקות מאד מא"י כגון קרתיגנה ותורקי. (יש לציין שדברי שני תנאים מקבילים אבל דברי ר"מ בבבלי אינם מקבילים לדברי ראב"י בירושלמי, ובב"ר (פר' מד, יט-כא) נזכרו ארבע דעות).

בספר כפתור ופרח המובא לקמן מסתמך על רש"י עה"ת שהלכה כר' יהודה בבבלי והמדובר בארצות אדום עמון ומואב (באותן שלא טהרו בסיחון – תוס' ב"ב) וכן משמע מעוד ראשונים כגון תוס' בב"ב, או"ז (ח"ג ב"ב סי' קג) ומשול"ת מהר"ם מרוטנברג (ח"ד פראג סי' תתקכח), אולם הרמ"ה (יד רמ"ה) מוכיח שכאן הלכה כר"מ ולא כר' יהודה.

ג. ירושת ג' ארצות אלו נזכרה בתורה ברמזים שפרשו אותם חז"ל על ארצות אלו. כאמור בספרי דברים (פיסקא עה): "כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך... כאשר דבר לך, מה דבר לך — את ארץ קיני קניזי וקדמוני, רבי אומר: כבר אלו אמורים, מה דבר לך (יחזקאל מח, א-ז) מפאת קדים עד פאת ים דן אחד יהודה אחד אשר אחד".

באשר לדעת רבי נבארה להלן, עכ"פ דעת חכמים בבריתא שהרחבת ארץ ישראל

חבל נחלתו

יתחייבו במעשר לעתיד לבוא. וכ"כ בשו"ת מהר"ם מרוטנברג (ח"ד, דפוס פראג, סימן תתקכח).

וראיתי שבציץ אליעזר (ח"י סי' א אות לב) מביא מהר"ן (בשטמ"ק על ב"ב ולא מצאתי שם) שמקשה על הרשב"ם שלעת"ל ינהגו אף בארצות ג' עממין תרו"מ והנאמר בב"ב מתייחס למצב עתה. וכן מהרמב"ם (הל' תרומות פ"א) משמע שכל מקום שיכבש ע"י מלכות ישראל דינו כא"י וחייב במצוות התלויות בארץ.

ו. יש מצוות אשר צויין בהן במפורש שהן תתקיימנה לעת"ל בארצות ג' עממין.

בספרי (דברים פיסקא קפה) נאמר: "כי תשמור את כל המצוה הזאת לעשותה. ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה, מיכן אתה אומר שלש ערים הפריש משה בעבר הירדן, וכשבאו לארץ הפרישו עוד שלש, ולעתידי לבוא מפרישים עוד שלש, שלש על שלש הרי שש ועוד שלש הרי תשע. רבי נהררי אומר שלש על שלש ועוד הרי תשע על השלש הרי שתים עשרה, רבי שאול אומר שלש על שלש ועוד הרי תשע על השלש הרי שתים עשרה האלה הרי חמש עשרה". וכן הובאה מחלוקת זו בסוף פ"ב בתוספתא מכות.

ופסק הרמב"ם (הל' רוצח ושמירת הנפש פ"ח ה"ד): "בימי המלך המשיח מוסיפין שלש אחרות על אלו השש שנאמר (דברים י"ט, ט) ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה, והיכן מוסיפין אותן בערי הקיני והקניזי והקדמוני שנכרת לאברהם אבינו ברית עליהן ועדיין לא נכבשו, ועליהן נאמר בתורה (דברים י"ט, ח"ט) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך ונתן לך את כל הארץ אשר דבר לתת לאבותיך ויספת לך עוד

הנזכרת היא בארצות ג' עממים אלו.

וכן על האמור בפר' נצבים (דברים פ"ל פס' ה): "והביאך ה' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והיטבך והרבך מאבותיך". מפרש ר"א בירושלמי קידושין שהוא נחלת ג' עממין קיני קניזי וקדמוני.

ד. צריך לדון על המשמעות ההלכתית של אותן ארצות כארץ ישראל, עתה ולעת"ל. מדברי הרמב"ן בהשגות לספר המצוות לרמב"ם (שכחת עשין ד) וכן בפירושו לתורה (במדבר לג, נג) נראה שאין מצוה עתה לצאת ולכבוש את אותן ארצות, אלא הן בגדר מתנה לעת"ל.

אולם בפרשת דרכים לבעל המל"מ (דרך הקודש דרוש ו) כתב שאם יכבשו מארצות ג' עממין קודם שכבשו את כל א"י, הן התקדשו בקדושת א"י ואינן נחשבות ככיבוש יחיד, שכיון שנכרתה עליהם ברית הרי הן חלק מא"י.

ונראה שגם אין מצוה בישיבה בהן כל זמן שלא נכבשו ע"י עם ישראל.

ה. הרשב"ם (ב"ב נו ע"א) כתב: "חייב במעשר — דהם הם ז' עממים הכתובים בכל מקום, אבל קיני קניזי וקדמוני שנתנו לאברהם אבינו בין הבתרים לא יתחייבו במעשר לעתיד לבא כשיחזירם לנו לעתיד כדאמר בב"ר, אי נמי אם כבשו ישראל מהם אחרי מות יהושע כולן פטורין מן המעשר דכתיב התם זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' זאת למעוטי הני שנתוספו לאברהם על השבועה כן נראה בעיני".

וכן האור זרוע (ח"ג ב"ב סי' קג): "דאמר רב יהודה אמר שמואל כל שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר דהן הן שבעת עממים הכתובים בכל מקום לאפוקי קיני וקניזי וקדמוני שניתנו לאברהם בין הבתרים לא

שלוש ערים על השלש האלה".

מבואר לפי הרמב"ם שצריך להוסיף עוד שלש ערי מקלט לפי דעת ת"ק דספרי.

וכן כתב הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פי"ג ה"א): "שבט לוי אעפ"י שאין להם חלק בארץ כבר נצטוו ישראל ליתן להם ערים לשבת ומגרשיהם, והערים הם שש ערי מקלט ועליהן שתיים וארבעים עיר, וכשמוסיפין ערי מקלט אחרות בימי המשחך הכל ללוים".

וחזר על כך אף בהלכות מלכים (פי"א ה"א ו-ב): "המלך המשחך עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם, מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה... אף בערי מקלט הוא אומר אם ירחיב ה' אלהיך את גבולך ויספת לך עוד שלש ערים וגו' ומעולם לא היה דבר זה, ולא צוה הקב"ה לתוהו, אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך ראייה שכל הספרים מלאים בדבר זה".

ז. הלכה נוספת קושר הרמב"ם ג"כ לארצות ג' עממין. בהל' שמיטה ויובל (פי"ג ה"י) כתב: "כל שבט לוי מוזהרין שלא ינחלו בארץ כנען, וכן הן מוזהרין שלא יטלו חלק בביזה בשעה שכובשין את הערים שנאמר לא יהיה לכהנים הלוים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל, חלק בביזה ונחלה בארץ, וכן הוא אומר בארצם לא תנחל, וחלק לא יהיה לך בתוכם — בביזה, ובן לוי או כהן שנטל חלק בביזה לוקה, ואם נטל נחלה בארץ מעבירין אותה ממנו".

ומוסיף בהלכה יא: "יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוה בניהם ונתחלקה להם, אבל שאר כל הארצות שכובש

מלך ממלכי ישראל הרי הכהנים והלוים באותן הארצות, ובביזתן ככל ישראל".

עולה מדברי הרמב"ם שבתוך גבולות הארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם יצחק ויעקב, ובתוכן אף בארצות ג' עממין – אין לויים מקבלים נחלה, ורק מחוצה להן מקבלים נחלה. וכ"כ הגר"א בפר' שופטים (יה, ב) שהלוים אינם נוטלים חלק אף בנחלת ג' עממים.

ח. בס' יחזקאל (פרקים מז-מח) מבוארת חלוקת הארץ לעת"ל בשלש עשרה רצועות ממזרח למערב של שנים עשר השבטים ובתוכם רצועה שבה ירושלים וחלק הנשיא וחלק הכהנים והלוים (פמ"ה). חלוקה זו שונה לגמרי מנחלת הארץ בימי יהושע והיא נותנת בפירוש נחלה לבני לוי. ואולי לעת"ל הלוים לא יקבלו ערי לויים, ורק חובת הקמת ערי מקלט תשאר בכל ארץ ישראל.

הוזכרה לעיל דעת רבי החולק על כך שהרחבת נחלת א"י הנזכרת בפר' ראה היא קיני קניזי וקדמוני ואומר: "כבר אלו אמורים. מה דבר לך (יחזקאל מח, א-ז) מפאת קדים עד פאת ים דן אחד יהודה אחד אשר אחד". היינו רבי יהודה הנשיא סובר שהמדובר בהרחבה נוספת של א"י, אותה האמורה בסוף ספר יחזקאל.

וכתב על כך המלבי"ם (פמ"ז פט"ז): "לדעת המפרשים הוא עצמו הגבול שנזכר בתורה בפ' מסעי, ולדעתם ינחלו לעתיד רק בארץ כנען לא בעבר הירדן המזרחי... וזה יסתור נבואות נביאים אחרים שהבטיחו לנו שגבול הארץ יתרחב לעתיד... ועוד שיתבאר (בסי' מ"ה) שמירושלים ולצד דרום ינחלו חמשה שבטים ברוחב חמשה רצועות כ"א יחזיק ע"ה מיל, ואיך יצויר זה הלא ירושלים

חבל נחלתו

הקני והקניזי והקדמוני עתידין להיות ירושה לעתיד. שנאמר (ישעיה יא, יד) אדום מואב משלח ידם ובני עמון משמעתם. וכן העיד הנביא ע"ה (עמוס ט, יב) למען ירשו את שארית אדום וכל הגוים. ורבי אברהם פירש קני וקניזי וקדמוני מבני כנען ויש להם שתי שמות. ולרש"י שומעין שאמר כהלכה, שכך נראה ממאי דאמרינן פרק חזקת הבתים (ב"ב נו א) אמר רב יהודה אמר שמואל כל שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה חייב במעשר. למעוטי מאי, למעוטי קני וקניזי וקדמוני. תניא רבי מאיר אומר, נפתוחה ערבאה ושלמאה, רבי יודא אומר הר שעיר עמון ומואב, רבי שמעון אומר ערמסקס אסיא ואספמיא, ואף על גב דמדת"ק ורבי יודא קני וקניזי וקדמוני לאו היינו אדום עמון ומואב, והר שעיר הוא אדום. וכן על מה שכתוב בסוף נבואת יחזקאל ע"ה (מה) אמרו בספרי פרשת האזינו שהוא לעתיד. עוד בסוף פי' יחזקאל (מה, א) פירש רש"י ז"ל ובהפילכם את הארץ בנחלה, שעתידין לחלוק את ארץ ישראל לי"ב רצועות, ולא כחלוקה הראשונה שהייתה לרב כפי מנינו ולמעט כפי פקודיו, והיו שני שבטים או שלשה ברצועה אחת. עכשיו החלקים שוים וכשורות הכרם, מפאת ים עד פאת קדים".

ובספר משמיע ישועה (לר"י אברבנאל מבשר טוב השני – נבואה ב') **מסיים ביחס לערי מקלט וההוספה עליהן:** "הנה התבאר מבלי ספק שהמצוה הזאת עתידה להתקיים כיון שירושלם ארצות ג' העממים קני וקניזי וקדמוני שנשבע ה' לאברהם לתת לזרעו לא נתקיימה בזמן בית ראשון ולא בזמן בית שני ולא נבדלו ג' הערים ההם, ויתחייב א"כ שתתקיים לעתיד לבא בזמן קבוץ הגלויות כי לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם".

בדרומה של א"י ואיך יהיה מנגב ירושלים נחלה לחמשה שבטים תחת שבזמן הקודם נחל שם יהודה לבדו חלקו על אדמת הקודש. **ובהכרח שגבול א"י תתפשט הלאה גם בדרום!** לכן אחוץ שמע לי, שלדעתי יהיה שינוי גדול בנחלת הארץ לעתיד ממה שהיה בעבר וגבול א"י יתפשט ויתרבה מכל צד". **ובפס' יח מוסיף:** "ואת פאת קדימה – ר"ל **שבצד מזרח יהיה להם נחלה בלי מצרים,** כמו שיתבאר שלא מדדו לכל שבט גבול ע"ה מיל רג ברוחב, אבל באורך יתוסף להם הגבול תמיד שכפי שיתרבה השבט ימשכו גבולם כנגד הרוחב שלהם לצד מזרח, כי בצד מזרח לא היה מדה לגבול השבטים".

מסייעת לדעת המלבי"ם דעת רבי לעיל. וסיוע נוסף לדעתו היא המחלוקת כמה ערי מקלט יש להוסיף שהובאה לעיל. ולדעת המרבים לשתים עשרה וחמש עשרה נראה שאף א"י תתרחב למימדים כאלו שיזדקקו לכך.

ט. כתבו הראשונים שאף נבואה זו עדיין עתידה להתקיים במהרה בימינו.

כך כתב הריטב"א (ב"ב נו ע"א): "ופרקין למעוטי קני וקניזי וקדמוני שהם בברית אברהם בין הבתרים ולא כבשום עולי מצרים כי אינם ממשפחת שבעה עממין, ולפי שידע הקב"ה שעתידין לגלות לא קיים דבר זה לגמרי והניחם לימות המשיח, וזו ראייה ברורה ותשובה למינים כי הקב"ה נשבע ולא ינחם ועדיין לא קיים דבר זה".

וכן בכפתור ופרח (פרק י – אדום, עמון ומואב): "לעתיד לבא יהיה אף ארץ אדום לנו בחסד אל עליון, וכן הביא רש"י ז"ל פרשת לך לך בפסוק את הקני (בראשית טו, יט) שאמר עשר אומות יש כאן ולא נתן להם אלא שבע, והשלשה אדום מואב ועמון והם